LIBRIS | We know books

Gabriela Pohoață

AMBIVALENȚA NATURII UMANE

Meditații metafizice asupra condiției umane

PRO UNIVERSITARIA
2026
BUCUREȘTI

LIBRIS | We know books

CUPRINS

Cuvânt-înainte 15

Capitolul I. NATURA UMANĂ ÎNTRE DUALITATE ȘI DUPLICITATE 25
I.1. Dualitatea naturii umane – realitate ontologică 25
I.2. Duplicitatea naturii umane: omul cu mască și drama autenticității 39
I.3. Dualitatea și duplicitatea ființei umane 43

Capitolul II. EGOISMUL – ÎNTRE FIREA OMULUI, LIBERTATE ȘI UMBRELE INCONȘTIENTULUI 47
II.1. Egoismul cotidian: anatomia afectelor și negarea răului 48
II.2. Forme subtile ale egoismului: uitarea, tăcerea, excluderea 51
II.3. Structuri psihosociale ale invidiei, complexelor și frustrărilor 54

Capitolul III. ALTRUISMUL: ÎNTRE VIRTUTE MORALĂ, VULNERABILITATE ȘI ÎNȚELEPCIUNE A LIMITELOR 61
III.1. Altruismul între vulnerabilitate și înțelepciune 62
III.2. Expunerea la rană și suferința morală a omului altruist 66
III.3. Altruismul și problema limitelor: spre o etică a discernământului 69

Capitolul IV. CONFLICTUL DINTRE RAȚIUNE ȘI PASIUNI 73
IV.1. Rațiunea ca formă de verticalitate, pasiunile ca forță de dispersie 74

LIBRIS We know books

IV.2. Raţiune şi credinţă – o reconciliere a naturii umane 83
IV.3. Perspectiva contemporană asupra relaţiei dintre raţiune şi afectivitate 88

Capitolul V. SUFERINŢA CREATOARE 93
V.1. Validarea fenomenologică a suferinţei 94
V.2. Suferinţa ca teren de înţelegere a relaţiilor interumane 96
V.3. Iubirea şi alteritatea. Suferinţa morală ca resursă a înţelepciunii 100

Capitolul VI. ETICA IERTĂRII ÎN EPOCA MÂNDRIEI 106
VI.1. Iertarea ca eliberare ontologică 106
VI.2. Paradoxul iertării imposibile 108
VI.3. Iertarea ca formă de cunoaştere 109

Capitolul VII. NE NAŞTEM OAMENI SAU DEVENIM OAMENI? 113
VII.1. Devenirea umană între natură, caracter şi autenticitate . 114
VII.2. Când suntem oameni cu adevărat? 116
VII.3. Omul: de la temperament la caracter 118

Capitolul VIII. PRIETENIA– DINCOLO DE EGOISM ŞI ALTRUISM. O CALE PRIVILEGIATĂ CĂTRE ABSOLUT 123
VIII.1. Prietenia ca virtute etică şi formă de viaţă 123
VIII.2. Prietenia – cale privilegiată către Absolut 128
VIII.3. Filosofia – prietenă a înţelepciunii. 131

Capitolul IX. NATURA UMANĂ DE LA LIMBAJ LA ADEVĂR 134
IX.1. Natura umană astăzi, de la limbaj la limbaje 134

IX.2. Adevărul – între experienţă interioară şi expresie lingvistică 138
IX.3. Adevăr şi limbaj. De la cuvânt la comuniune 141

Capitolul X. GÂNDIRE ŞI VOINŢĂ ÎN DEZVOLTAREA NATURII UMANE 145
X.1. Gândirea şi voinţa în devenirea umană. Despre criza morală a lumii contemporane 146
X.2. Cosmosul interior şi drama omului modern 150
X.3. Gândire, voinţă şi drama alegerii. Despre revoluţia interioară ca fundament al devenirii umane 152

Capitolul XI. NATURA UMANĂ ÎNTRE VIAŢĂ ŞI MOARTE 155
XI.1. Conştiinţa morţii şi vocaţia metafizică a omului 156
XI.2. Moartea ca limită a existenţei şi orizont al sensului 160
XI.3. Între conştiinţa morţii şi arta de a trăi 165
XI.4. Destinul şi demnitatea omului 168

Capitolul XII. SENSUL VIEŢII. FERICIREA CA SENS AL VIEŢII OMULUI 174
XII.1. Semnificaţia filosofică a sensului vieţii 175
XII.2. Fericirea ca sens al vieţii omului 180
XII.3. Axiologia fericirii. 187

Capitolul XIII. CONŞTIINŢA UMANĂ ÎNTRE BUCURIE ŞI SUFERINŢĂ 191
XIII.1. Conştiinţa – între luciditate şi tragismul libertăţii 192
XIII.2. Bucuria conştiinţei şi împăcarea cu sine 194
XIII.3. Conştiinţa nefericită între metafizică şi etică 199

LIBRIS We know books

Capitolul XIV. OMUL ACTUAL ÎNTRE RĂZBOI ȘI PACE 204
XIV.1. Omul actual și criza spirituală 206
XIV.2. Criza lumii exterioare și criza interioară 208
XIV.3. Natura umană între război și pace în epoca tehnologică 214

Capitolul XV. OMUL ȘI TIMPUL – ÎNTRE DEVENIRE ȘI ÎNSTRĂINARE 223
XV.1. Metafizica ambivalenței 224
XV.2. Omul recent și accelerarea existenței 226
XV.3. Natura umană și timpul prezent 228

Capitolul XVI. OMUL ACTUAL ÎNTRE DUMNEZEU ȘI INTELIGENȚA ARTIFICIALĂ 233
XVI.1. Dimensiunea existențială, psihologică și etică 237
XVI.2. Dimensiunea spirituală și transcendentă 240
XVI.3. Inteligența artificială și condiția umană: între neliniște, libertate și sens 246
XVI.4. Inteligența artificială ca oglindă a conștiinței umane ... 250

EPILOG. Ambivalența naturii umane între Dumnezeu, tehnologie și istorie 252

BIBLIOGRAFIE 259

LIBRIS | We know books

Capitolul I

NATURA UMANĂ ÎNTRE DUALITATE ȘI DUPLICITATE

I.1. Dualitatea naturii umane – realitate ontologică

„Omul este o sinteză a infinitului și finitului, a temporalului și eternului, a libertății și necesității, pe scurt, o sinteză. O sinteză este un raport între doi".

(Kierkegaard, 1962)

Problemele cele mai dificile cu care s-au confruntat concepțiile filosofice în explicarea omului sunt cele ce rezultă din ambivalența absolută a naturii sale: existență constituită din țesătura indivizibilă a realului obiectiv și subiectiv; a trecutului, prezentului și viitorului; din afirmarea simultană a autonomiei și dependenței; a ordinii, constanței, continuității previzibile și a spontaneității, discontinuității, întâmplării imprevizibile, a raționalului și iraționalului. Sunt acele determinări a căror coprezență în om l-au făcut pe Blaise Pascal (1632-1662) – cel mai mare antropolog creștin – să se întrebe: „Ce miracol mai este acest om? Ce noutate…..?"[8] B. Pascal crede că omul este o enigmă pe care filosofii nu au lămurit-o încă. Unii au găsit în el numai măreție, alții numai decădere. În istoria culturii umane există o mare diversitate de concepții despre ceea ce este omul corelate cu pledoarii pentru un ideal de umanitate și promovarea unei căi pentru realizarea lui. Altfel spus, problematica omului este o temă interdisciplinară, în sensul că face obiectul de studiu al mai multor discipline: biologia, istoria, pedagogia, sociologia, psihologia,

[8] Blaise Pascal, *Cugetări*, București, Ed. Antet, 2013.

LIBRIS We know books

economia, filosofia. Toate acestea abordează omul dintr-o perspectivă sau alta; nici măcar psihologia contemporană nu cercetează omul în latura sa spirituală. Așadar, omul cu istoria sa, cu destinul său, cu tot ceea ce a făcut prin cultură este studiat numai de metafizică, iar cercetătorul spiritului este filosoful.

Viziunea filosofică înspre om este sistemică; astfel omul este abordat ca subiect ontologic, epistemic, axiologic, pragmatic, praxilogic, etc. Noțiunea de om include toate nivelurile vieții începând cu infrastructura biologică și până la viața spirituală.

Nevoia de a armoniza cercetările din științe psihologice, sociologice, biologice, lingvistice, din teoria jocurilor, informatică, etc. – cu cele din filosofie a generat, la începutul deceniului trei al secolului XX-lea, constituirea *Antropologiei filosofice*. Ea își propune cercetarea omului total, descifrarea sensului global al omului ca ființă unică, omniprezentă și coexistentă.

Antropologia sau, mai precis, conștiința antropologică, precede nu doar ontologia și cosmologia, ci și gnoseologia și însăși filosofia cunoașterii, precede orice filosofie, orice cunoaștere. *„Însăși conștiința omului ca centru al lumii ascunzând în sine secretul lumii și înălțându-se deasupra tuturor lucrurilor lumii, este presupoziția oricărei filosofii, fără de care nu poți cuteza să filosofezi"*[9].

Calea antropologică este singura cale de cunoaștere a Universului și această cale presupune o excepțională conștiință de sine a omului. Numai în conștiința de sine și simțirea de sine a omului se dezvăluie tainele divine. Filosofii au acceptat, în esență, acest lucru întotdeauna, fie conștient, fie inconștient.

Omul este o mică lume, microcosmos – iată adevărul fundamental al cunoașterii Omului și adevărul fundamental subiacent însești posibilității cunoașterii. Universul poate pătrunde în om, poate fi asimilat de el, cunoscut de el, înțeles de el numai pentru că în om

[9] Nikolai Berdiaev, *Sensul creației,* București, Humanitas, 1992, pp. 68-98.

există întreaga compoziție a universului, toate forțele și calitățile acestuia, pentru că omul nu este o fracțiune a universului, ci o lume completă în mic. Omul pătrunde cognitiv sensul universului ca pe cel al unui om mare, macroantropos. Universul pătrunde în om, se supune efortului său creator ca unei mici lumi, microcosmos. Omul și cosmosul își măsoară forțele ca egali. Omul are capacitatea de a cunoaște lumea numai pentru că el nu este în lume doar ca una din părțile ei, ci și în afara lumii și deasupra lumii, depășind toate lucrurile lumii ca existență echivalentă lumii. Filosofia este tocmai cunoașterea interioară a lumii prin om, în timp ce știința este cunoașterea exterioară a lumii în afara omului. *În om se dezvăluie existența absolută, în afară lui – doar cea relativă.*

Pentru a putea înțelege omul, trebuie să acceptăm că în acest univers el are un statut contradictoriu. Omul este ființă așezată în interval, în intervalul ce are ca extremități neantul și infinitul, extreme pe care nu le poate atinge și nici înțelege. Tocmai această așezare între ființă și neant fac din om o apariție contradictorie, el este nimic în raport cu infinitul și totul în raport cu neantul. Omul posedă, într-adevăr, facultatea de a judeca, și prin aceasta este măreț, dar judecată lui este una limitată, adevărul pe care îl deține este unul relativ și prin aceasta el este nenorocit. De aceea omul este măreț și nenorocit deopotrivă.

Omul, ființă scindată între materie și spirit, între imanență și transcendență poartă în sine o dualitate ontologică. Ea nu este o slăbiciune, ci o condiție metafizică: expresia faptului că omul aparține simultan a două lumi – cea vizibilă și cea invizibilă sau fenomenală și noumenală[10]. Această tensiune îl obligă la o luciditate dureroasă, la conștiința că niciodată nu poate fi întreg. Dualitatea devine, în sens filosofic, semnul tragic al libertății: omul este condamnat să aleagă, dar orice alegere presupune o ruptură. Așa cum

[10] Immanuel Kant, *Critica rațiunii practice*, București, Ed. Științifică, 1972, p. 176.

LIBRIS We know books

spune Kierkegaard,[11] „a fi eu însumi" este cea mai mare primejdie și totodată cea mai înaltă chemare. Dar dualitatea nu trebuie confundată cu duplicitatea. Dacă prima ține de natura omului, de structura lui profundă, cealaltă ține de slăbiciunea morală a ființei căzute. În timp ce dualitatea este o cruce, duplicitatea este o mască. *„Omul cu mască" nu mai trăiește tensiunea dintre bine și rău, ci o disimulează. El nu mai caută unitatea, ci confuzia convenabilă. Sub zâmbetul său, conștiința doarme, iar adevărul se stinge încet, în politețea aparențelor.* „Lucian Blaga observa că nota definitorie a conștiinței este luciditatea[12]". În acest sens, a fi conștient înseamnă a refuza duplicitatea, chiar și atunci când sinceritatea doare. Adevărata dramă a omului contemporan nu este dualitatea sa – ci faptul că, din frică sau din dorință de acceptare, transformă dualitatea într-o formă de camuflaj moral. Omul de astăzi trăiește între nevoia de autenticitate și presiunea de a părea. El își ascunde fragilitatea sub un zâmbet programat, iar tăcerea interioară sub zgomotul socializării. Într-un astfel de context, iertarea, compasiunea și adevărul devin acte de curaj, nu de slăbiciune. *„Să fii întreg într-o lume care te vrea fragmentat este, poate, cea mai subtilă formă de sfințenie."* Există o linie fină, uneori invizibilă, între *dualitatea* omului – ca expresie ontologică a tensiunii dintre spirit și materie, lumină și umbră – și *duplicitatea* lui, care reprezintă pervertirea acestei tensiuni în disimulare, falsitate, trădare de sine. Dualitatea este condiția ființei care participă deopotrivă la două lumi: lumea sensibilă, supusă timpului, și lumea inteligibilă, în care spiritul aspiră la eternitate. Omul dual trăiește între aceste planuri, iar lupta lui este una de echilibrare. În schimb, omul duplicitar a renunțat la luptă – a ales masca, a făcut din ambiguitate o strategie și din ambivalență un mod de supraviețuire. Dualitatea este autentică – e rana conștiinței care

[11] Søren Kierkegaard, *Conceptul de anxietate,* Timișoara, Amarcord, 1998.

[12] Lucian Blaga, *Despre conștiința filosofică*, Timișoara, Facla, 1976.

caută sensul. Duplicitatea este teatrală – e mimarea sensului pentru confortul aparenței. Filosofia greacă a intuit această tensiune. Heraclit[13] vorbea despre „armonia contrariilor", despre un cosmos ținut în echilibru de lupta contrariilor, în timp ce Platon[14] plasa sufletul între lumea ideilor și lumea umbrelor. Creștinismul va duce această viziune mai departe: omul este chip al lui Dumnezeu, dar purtător al păcatului originar – o ființă sfâșiată între chemarea divină și slăbiciunea carnală. În modernitate, dualitatea se estompează sub presiunea unei lumi care vrea coerență, eficiență, unitate de imagine. Astfel apare duplicitatea ca mască socială: omul care se multiplică în funcție de context, care își negociază adevărul în funcție de audiență. Nietzsche[15] ar spune că e o formă de *decadență morală*, o consecință a pierderii autenticității. Kierkegaard[16], în schimb, ar vedea aici *angoasa alegerii* – imposibilitatea omului de a se raporta plenar la sine și la Dumnezeu. De fapt, între dualitate și duplicitate se joacă destinul omului modern: mai poate omul trăi fără să mintă despre sine, fără să-și ascundă golul, fără să-și confecționeze o identitate „acceptabilă"? În plan moral, dualitatea e sursa introspecției și a lucidității. În plan existențial, ea poate deveni începutul unei purificări: recunoașterea scindării interioare e primul pas spre unitate. Dar duplicitatea e coruperea acestei recunoașteri – e refuzul lucidității, estetizarea minciunii, teatralizarea morală. Într-o lume dominată de „măști", dualitatea trebuie reabilitată ca formă de nobleţe spirituală: a fi dual înseamnă a fi viu, a te frământa între bine și rău, între ideal și neputință. A fi duplicitar înseamnă a fi mort sufletește, împăcat cu propria farsă. Adevărul nu se naște din

[13] Diogene Laertios, *Despre viețile și doctrinele filosofilor*, București, Ed. Academiei, 1963.

[14] Platon, *Republica, Cartea a VII-a,* București, Ed. Științifică, 1986.

[15] Friedrich Nietzsche, *Dincolo de bine și de rău*, București, Humanitas, 2016.

[16] Søren Kierkegaard, *Conceptul de anxietate*, *op. cit.*

LIBRIS We know books

uniformitate, ci din tensiune. Poate că drama omului constă tocmai în această imposibilitate de a-și uni contrariile fără să le trădeze.

Omul este conștient de măreția și forța sa ca și de nimicnicia și slăbiciunea sa, de libertatea sa regească și de dependența sa înrobitoare, este conștient de sine ca fiind chipul și asemănarea lui Dumnezeu și picătură în lumina necesității naturale. Se poate vorbi, aproape cu egală îndreptățire, de proveniența divină a omului și de proveniența sa din formele inferioare ale vieții organice a naturii. Filosofii apără cu o forță aproape egală de argumentație libertatea originară a omului și determinismul total, care include omul în lanțul fatal al necesității naturale. Stranie ființă: dedublată și echivocă, având chip regesc și chip de rob, ființă liberă și încătușată, puternică și slabă, reunind într-o existență unică măreția și nimicnicia, ceea ce este veșnic și ceea ce este pieritor. Toate spiritele profunde au simțit asta. Pascal care avea o genială percepție a caracterului antinomic al vieții religioase, înțelegerea că întregul creștinism este legat de această dualitate a naturii umane: „Nulle autre religion que la chretienne n'a connu que l'homme est la plus excellente creature et en meme temps la plus miserable"[17].

Determinările duale, ca cele menționate, sunt prezente în ființa noastră, în faptele, în evenimentele, în situațiile, în manifestările individuale și colective a căror urzeală încâlcită formează existența noastră cotidiană.

Omul este mai profund și mai originar decât biologul și psihologicul din el. Omul, omul total, purtătorul umanității absolute, devine conștient de natura sa infinită, care nu poate fi satisfăcută și îndestulată prin împliniri trecătoare. Astfel, ne întrebăm: Ce caută omul?

Răspunsul nostru este: echilibrul interior, liniștea și prin aceasta fericirea. Găsește el ce caută? Da și nu. Omul ca om, în limitele condiției sale umane, este o zbatere continuă către ceva. „Atâta timp

[17] Blaise Pascal, *Cugetări,* București, Ed. Antet, 2013, p. 74.

cât omul tinde către ceva, spune Nae Ionescu, atâta timp cât omul vrea ceva, este exclus ca el să fie pierdut. Numai în momentul în care el încetează să mai vrea ceva, atunci este pierdut, dar atâta timp cât luptă, nu este pierdut"[18]. Așadar, „esența omului este să lupte, să tindă către ceva, să caute să cucerească ceva"[19]. Tocmai acest lucru este dumnezeiesc în om: „activitatea aceasta a lui continuă"[20].

Omul se zbate toată viața între păcat și mântuire, între rău și bine. Este omenește să păcătuiască și tot omenește să năzuiască spre bine. Răul devine fermentul ce-l împinge pe om la acțiune pentru a-l înlătura și năzuința spre bine îl călăuzește. Pentru om, Dumnezeu apare ca un fel de model către care se mișcă, dar în același timp și ca o limită. O asemenea limită nu poate fi atinsă în condiția de om, căci aceasta ar deveni astfel Dumnezeu, dar limita aceasta este steaua polară către care se îndreaptă toată viața, prin întreaga lui cunoaștere, meditație și acțiune.

În toate situațiile, apariția omului marchează o discontinuitate, se produce un adevărat scandal cosmic. Omul este afectat în însăși ființa sa de marea sciziune a universului produsă prin propria sa apariție; sciziunea dintre o lume perfectă a ordinii, desăvârșirii – lumea celestă – și o lume a întâmplării, a imprevizibilului, a iluziilor, a temporalității (lumea peșterii platoniciene). Fie că este definit prin corp și suflet, fie că este definit prin intelect și afectivitate, omul este scindat în el însuși: ființă terestră și în același timp divină.

Unitatea originară spre care tinde omul prin însăși esența sa, nu poate fi obținută decât mediat: prin iubire, asceză, prietenie, participare, cunoaștere, educație (paideia) credință etc.

Refacerea stării originare de armonie și unitate cu întregul din care face parte, aflarea „căminului", a „casei sale" și a înțelesului său în

[18] Nae Ionescu, *Curs de metafizică,* București, Humanitas, 1995.
[19] *Ibidem,* p. 88.
[20] *Ibidem,* p. 89.